

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1952

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΕΜΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς παρουσιάζει τὰ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀποσταλέντα βιβλία καὶ περιοδικά.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ.— Γλωσσικὰ φαινόμενα: Α) *Νέος γλωσσικὸς νόμος*, Β) *Ἄγουδουρας καὶ βουδόρος*, ὑπὸ *Μιχαὴλ Στεφανίδου* *.

Α) *Νέος γλωσσικὸς νόμος*.— Ἡ συστηματικὴ τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων ἔρευνά μου, ὡς συντάκτου τοῦ Κρατικοῦ «Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης», μὲ ἔφερον εἰς πολλὰς νέας παρατηρήσεις, καὶ εἰς τὴν εὔρεσιν ἑνὸς νέου γλωσσικοῦ νόμου, τὸν ὁποῖον ἐδημοσίευσά τὸ 1944 εἰς τὰ περιοδικῶς ἐκδοθέντα φυλλάδιά μου: «Ὁρολογικὰ Δημῶδη» (Β. 34-35). Τοῦ γλωσσικοῦ τούτου νόμου δίδω-ἐνταῦθα μίαν πληρεστέραν ἀνάπτυξιν: Εἰς τὴν κωμόπολιν Συκαμιᾶν τῆς νήσου Λέσβου, ἡ τουρκικὴ λέξις: ὁ *μιναρὲς* λέγεται θηλυκῶς: ἡ *μιναρὲ*, καὶ ἡ λατινικὴ λέξις: ὁ *φιδὲς* (τὸ γνωστὸν ζυμαρικὸν) λέγεται ὁμοίως θηλυκῶς: ἡ *φιδέ*. Εἰς τὸ ὑπ' ἐμοῦ παρατηρηθὲν γλωσσικὸν τοῦτο φαινόμενον (ἔπερ ὑποθέτω συμβαῖνον εἰς ξενικὰς μόνον λέξεις) ἔδωσα τὴν ἐξήγησιν, ὅτι καὶ αἱ δύο αὐταὶ λέξεις προέρχονται ἐκ τῆς *αἰτιατικῆς* πτώσεως (τὸν *μιναρὲ*, τὸν *φιδέ*), ἥτις ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ κυριεύουσα πτώσις, αὐτὴ πρὸ παντὸς δηλοῦσα τὴν δεῖξιν ἢ ἐπισήμανσιν τοῦ πράγματος (ὅθεν καὶ ἡ γένεσις τῆς δημῶδου ὀνομαστικῆς ἐκ τῆς αἰτιατικῆς), ἐθεώρησα δ' ἐντεῦθεν τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἀλλοιώσεως τύπου καὶ γένους ὡς

* MICH. STEPHANIDES, *Phénomènes linguistiques*.

μίαν ἀντιστροφὴν τοῦ γνωστοῦ φαινομένου τῆς τροπῆς τῆς καταλήξεως -εα εἰς -ε, ὡς ἐξῆς :

ἡ γραία —————→ ἡ γράε.
 ἡ κοπρέα —————→ ἡ κοπρέ.
 ἡ ἀλευρέα —————→ ἡ ἀλευρέ.
 ἡ κληματαρέα —————→ ἡ κληματαρέ,

καὶ ἐκ τῆς ἀντιστροφῆς τοῦ φαινομένου, ἔχομεν :

ἡ μιναρέ(α) ←———— (τὸν) μιναρέ,
 ἡ φιδέ(α) ←———— (τὸν) φιδέ.

Τὴν θεωρίαν μου ταύτην τῆς ἀντιστροφῆς, τ. ἔ. τοῦ σχηματισμοῦ ἀνωμάλου φθογγολογικῆς ἀλλοιώσεως ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου ἐνὸς φθογγικοῦ φαινομένου, ἐφήρμοσα κατόπιν καὶ εἰς ἄλλα ὅμοια φαινόμενα ἀνεξήγητα, τὰ ἐξῆς :

Εἶναι γνωστὸν τὸ γλωσσικὸν τῶν βορείων διαλέκτων φαινόμενον τῆς λεγομένης κωφώσεως, κατὰ τὸ ὅποσον τὸ ἄτονον (π. χ.) ε μετατρέπεται εἰς ι, οἷον βλέπω-ἔβλιπα, τρέχω-ἔτριχα, κτλ. Πολλάκις ὅμως εἰς τὰς βορείους διαλέκτους καὶ τὸ φυσικὸν ἢ γνήσιον ἄτονον ι, ὡς ἐὰν ᾗτο ι ἐκτονογενές, μετατρέπεται τονιζόμενον εἰς ε, π. χ. πειράζω—πέραξα (ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ πείραξα), ψειριάζω—ψέριασα (ἀντὶ ψείριασα). Τὸ ἔκτροπον τοῦτο φαινόμενον ὁ μὲν Kretschmer (Heut. Lesb. Dial. σ. 93) τὸ ἐξήγησεν ὡς δάνειον ἐκ τῶν νοτίων τύπων (οἷον κερὶ ἀντὶ κηρί), ὁ δὲ Τζάρτζανος (Θεσσαλ. διάλεκτ. 24) ἀπὸ τινος ἀσυνειδήτου γλωσσικοῦ αἰσθήματος. Ἀλλὰ καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξηγεῖται διὰ τῆς ἀντιστροφῆς τῆς κωφώσεως, ὡς ἐξῆς :

βλέπω —————→ ἔβλιπα.
 τρέχω —————→ ἔτριχα.
 βρέχω —————→ ἔβριχα.
 δέρνω —————→ ἔδιωνα,

καὶ κατ' ἀντιστροφὴν :

πέραξα ←———— πειράζω.
 ψέριασα ←———— ψειριάζω.
 θέμασα ←———— θυμάζω.
 ξέρα ←———— ξηρά.

Ὅμοίως, τὸ φαινόμενον τῆς καλύψεως¹ τῆς χασμωδίας, ἀντιστρεφόμενον, γενεᾷ χασμωδίαν ὡς ἐξῆς :

¹ Ὡς κάλυψιν χασμωδίας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ κατωτέρω φαινόμενον.

ώραῖος	—————→	ώραῖγος.
μυία	—————→	μύγα.
πταίω	—————→	φταίγω.
πεινώ	—————→	πείναγα.

καὶ κατ' ἀντιστροφὴν :

φαί	←—————	φαγί.
τρώω	←—————	τρώγω.
λέω	←—————	λέγω.
πασαίνω	←—————	παγαίνω.

Β) Ἀγούδουρας καὶ βουδόρος.—Εἰς τὸ περιοδικὸν «Λαογραφία» τοῦ ἔτους 1926 (9, 442, Ὁρολογικὰ Δημῶδη Β. 39) ἔγραφα, ὅτι τὸ λέσβιον δημῶδες ὄνομα ἀγούδουρας τοῦ φυτοῦ ὑπερικοῦ τοῦ οὔλου (*hypericum crispum*) προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρκούδουρας, δημῶδες θεσσαλικὸν ὄνομα τοῦ αὐτοῦ φυτοῦ, ἤτοι τὸ ἀρχαῖον ἀρκοῦρος (Διοσκ. IV. 105) ὑπαινισσόμενον τὸ οὔλον τοῦ φυτοῦ σχῆμα, ὅμοιον πρὸς τὸ βραχύπικνον τῆς οὐρᾶς τῆς ἄρκτου.

Τὸ ἔτος 1949, ὁ δασολόγος Ἰω. Παπαϊωάννου εἰς μίαν του ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν (Πρακτ. 1949. σ. 54) παρεδέχθη ὅτι τὸ ὡς ἀνωτέρω ὄνομα ἀγούδουρας τοῦ φυτοῦ ὑπερικοῦ εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ γλωσσολόγου Ν. Ἀνδριώτη ὑποδειχθὲν εἰς αὐτὸν ἀρχαῖον βουδόρος, ἀφ' οὗ τὸ μὲν φυτὸν ὑπερικὸν εἶναι βλαπτικὸν τοῦ δέρματος τῶν χειλέων τοῦ βοός, τὸ δὲ βουδόρος σημαίνει τὸν ἐκδορέα βοῶν, καὶ τὴν ἔτυμολογίαν αὐτὴν ἀνέπτυξεν ἔπειτα ὁ Ἀνδριώτης, εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον Λέσβου 1951», σ. 117.

Ἡ ἔτυμολογία αὕτη τῆς λέξεως ἀγούδουρας παρὰ τὸ βουδόρος εἶναι βεβαίως ὁ ἀμεσότερος τρόπος πρὸς τὴν εὑρεσιν τοῦ ἐτύμου. Ἀλλ' εἰς τὰς ἔτυμολογήσεις παρεμβάλλονται πολλάκις εἰδικαί τινες συνθήκαι, αἵτινες μᾶς ἀναγκάζουν ν' ἀκολουθήσωμεν μακροτέραν ὁδὸν ἐρεύνης—ὅπως ἄλλως τε συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους. Καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω περίπτωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν πρόκειται ἡ ἔτυμολογία ἐκ τινος ἀρχαίας λέξεως, ἀπαραίτητον νομίζομεν νὰ ἔχη τις ὑπ' ὄψιν μίαν βασικὴν παρατήρησίν μου : ὅτι ὁ λαὸς κληρονομεῖ ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης μίαν λέξιν μὲ τὸ πραγματολογικὸν τῆς περιεχόμενον ὡς ἓνα κύριον ὄνομα ἐνὸς εἶδους ὠρισμένου γένους, π. ἔ' ὁ λαὸς ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης δὲν λαμβάνει μίαν τινὰ λέξιν πρὸς ὀνομάτισιν ἐνὸς πράγματος (ὅπως κάμνει ὁ λόγιος) ἀλλὰ κληρονομεῖ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, φυσικὰ μὲ τὸ ὄνομά του¹. Βοηθεῖ δὲ συνάμα πρὸς τὰς δημῶδεις ἔτυμολογήσεις, καὶ τὴν ἔτυμολογίαν ἐν γένει, ἡ μοναδικὴ τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων πληθὺς τυπικῶν τροπολογιῶν

¹ Ἴδὲ ἐμὸν ἐν Λεξικογρ. Ἀρχεῖφ 5, 65, 6, 216.

των λέξεων¹ και μάλιστα των φυτολογικῶν, και ἄλλων τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας, και ἡ χαρακτηριστικὴ ἀφ' ἑτέρου ταυτότητος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς και τῆς νεοελληνικῆς ἐμπειρίας².

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τ' ἀνωτέρω, παρατηροῦμεν:

α) Ἡ λέξις ἀγούδουρας δηλοῖ φυτόν, τὸ ὑπερικόν.

β) Τὸ φυτόν τοῦτο εἶναι βλαπτικὸν ὄχι μόνον εἰς τοὺς βοῦς, ἀλλὰ και εἰς τὰ αἰγοπρόβατα (και εἰς ταῦτα περισσότερον) και εἰς ἄλλα πιθανῶς ζῷα.

Τοῦναντίον, ἡ ἀρχαία λέξις βουδόρος:

α) Φέρεται σημαίνουσα τὸν (ἐργάτην) ἐκδορέα, και μάλιστα τὸν ἐκδορέα βοῶν.

β) Στερούμεθα ἀποδείξεων, ὅτι ἡ ἀρχαία λέξις βουδόρος ἀνεφέρετο αἴφνης και εἰς φυτόν. Ἀπεναντίας, οὔτε τὸ ὅμοιον πρὸς τὸ ὑπερικόν φυτόν ῥοδόδενδρον (*rhododendron luteum*), ἡ ἀζαλέα, τῶν αὐτῶν και μάλιστα ἰσχυροτέρων δηλητηριωδῶν ἰδιοτήτων, καλούμενον δὲ σήμερον ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀκριβῶς ὅπως και τὸ ὑπερικόν, ἀγούδουρας, δὲν ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων βουδόρος.

Κατὰ ταῦτα, ἐὰν ἡ ἀρχαία λέξις βουδόρος παρελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, θὰ εἶχε τὴν ἀρχαίαν τῆς σημασίαν τοῦ βοῦδογράφου, και δὲν θὰ ἦτο ὄνομα φυτοῦ. Ἐὰν δ' ὅμως, ὁ νεοελληνικὸς λαός, ἐξ ἰδίας του πρωτοβουλίας ἐδίδεν εἰς αὐτὸ ὄνομα δηλωτικὸν τῆς βλαπτικῆς τοῦ φυτοῦ ιδιότητος, τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν θὰ ἦτο μία τις μεταφορὰ ἐκ τοῦ ἀρχαίου βουδόρος, ἀλλ' ἓνα νέον ἐκ τῆς ιδιότητος τοῦ φυτοῦ ὄνομα, οἷον τὸ βοῦδογράφτης.

Μετὰ τὸν ὡς ἀνωτέρω ἀποκλεισμὸν τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ἀγούδουρα παρὰ τὸ βουδόρος, εὐκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐμὴ ἐτυμολογία τῆς λέξεως παρὰ τὸ ἀρκούδουρας, ὡς ἐξῆς:

α) Ἡ λέξις ἀρκούδουρας εἶναι γνωστὸν δημῶδες ὄνομα τοῦ ἰδίου φυτοῦ.

β) Τὸ αὐτό, ἢ ὅμοιον φυτόν ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀρκιτοῦρος (= ἀρκούδουρας) και ἄρκιον (Διοσκ. IV. 105).

γ) Τὸ ἀρκο- εἶναι σύννηθες συνθετικὸν φυτολογικῶν ὄρων, ὡς τὸ πλεῖστον δὲ τὰ ἀρκόφυτα λέγονται και ἀρκουδόφυτα³.

δ) Εἶναι κανονικὴ ἡ φθογγολογικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀρκούδουρας πρὸς τὸ ἀγούδουρας, ὡς ἐξῆς: ἀρκούδουρας > ἀρκουδουρας > ἀγρούδουρας > ἀγούδουρας. Εἶναι δὲ ἡ τοῦ ρ ἔκπτωσις συνήθης, και μάλιστα ἐν Λέσβῳ, ὡς γράμματα—γάμματα, πρόβατα—πόβατα, γρηά—γηά, ἄγριος—ἄγιος, κτλ. Οὔτω δέ, και τὸ δημῶδες ἀγιόρ-

¹ Ἐκ τούτων ἀγόμενος ἐσχημάτισα τὴν τάξιν τῶν ψευδομωνύμων (ὁμωνύμων ἐκ φθογγικῆς ἀλλοιώσεως διαφορετικῶν ἐτύμων και σημασιῶν) Λεξ. Ἀρχ. 6, 225 και Ὁρολογικὰ Δημῶδη, Β. 35.

² Ἐμὸν ἐν Λεξικ. Ἀρχ. 5, 65, 6, 216.

³ Ἰδὲ ἐμὸν ἐν Λεξικογραφικῶ Ἀρχεῖῳ 1, 64.

ροδο δὲν εἶναι, ὡς ἐτυμολογεῖται παρὰ τὸ ἅγιος, ἀγιόροδο, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον ἀγριόροδο¹, καθὼς καὶ τὸ δημῶδες ἀγιόκλημα εἶναι, οὐχί, ὡς κοινῶς πιστεύεται, τὸ αἰγόκλημα, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον ἀγριόκλημα², καθόσον μάλιστα ἡ λέξις αἰγόκλημα εἶναι μεταγενεστέρα ἐλλιπῆς μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *caprifolium* (αἰγόφυλλον). Οὐχὶ δὲ σπανίως ὁ τύπος τῆς λέξεως εἶναι συνάρτησις ἀναγραμματοτισμοῦ³. Συνήθης δ' ἄφ' ἑτέρου ἢ ἐναλλαγῆ τῶν οὐρανισκοφύων. Καὶ εἰς τὴν Κύπρον τὰ ἀγριόφυτα ἔγιναν ἀντιστρόφως ἀρκόφυτα⁴.

Μετὰ τάνωτέρω, φυσικὴ θὰ ἦτο ἡ ἐρώτησις: Ἄφ' οὗ ἡ ἀρχαία λέξις βουδόρος δὲν σημαίνει φυτόν, βλαπτικὸν τῶν βοῶν (τὸν ἀγούδουρα), τί κυρίως ἔφερε τοὺς ἀρχαίους εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὀνομάτισιν τοῦ ἐκδορέως τοῦ βοός;

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ παρ' ἡμῖν παλαιότερον (π. χ. ἐν Λέσβῳ) ἐκδορεῖς πρὸς ἐκδορὰν τοῦ βοός ζωντανοῦ, διότι, ὡς ἐπίστευον, τὸ δέρμα τότε τοῦ ζῴου παρέχει περισσότερον ἀνθεκτικὴν βύρσαν παρὰ τὸ ληφθὲν ἀπὸ νεκρὸν ζῴον δέρμα πρὸς κατασκευὴν ὑποδημάτων, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μία τοιαύτη ἀποδερμάτωσις τοῦ βοός (τοῦ βοός φυσικὰ μόνον, τοῦ ὁποίου κυρίως τὸ δέρμα χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν ὑποδημάτων καὶ τσαρουχίων) ἐγένετο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ἐπικουρικὸν δὲ τῆς ὑποθέσεώς μου ταύτης εἶναι, ὅτι ἡ λέξις βουδόρος ἀναφέρεται συγχρόνως μὲ τὴν σημασίαν τοῦ «βασανίζοντος» ἐκδορέως, σημασίαν κυριολεκτικὴν ἢ κατὰ μεταφοράν. Ὁ Ἡσίοδος π. χ. (στ. 502) λέγει «Μῆνα δὲ Ἀθηναίῳνα (Ἰανουάριον) κάκ' ἤματα, βουδόρα πάντα» δηλ. ὅλαι αἱ ἡμέραι τοῦ Ἰανουαρίου εἶναι κακαί, δαρτικά καὶ ἐκ τοῦ φύχους (πβ. καὶ Εὐσταθίου παρεκβολ. 117, 549). Ἄφ' ἑτέρου δέ, τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα (1015,5): «Βουδόρω νόμῳ ἐπὶ τῶν ἀξίων οὕτω δέρεσθαι ὡς οἱ βόες» (πβ. Διογενιανὸν III. 66) σαφῶς, νομίζω, μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ νόμος τις βουδόρος θὰ ὑπῆρχε πρὸς ἐκδορὰν (ζῶντων) τῶν ἀξίων τῆς ποιότητος ταύτης ἀνθρώπων, τοῦτον δὲ τὸν νόμον ὑπαινίσσεται πιθανῶς καὶ ἕτερον τοῦ Σουΐδα χωρίον (795,18) σχετικὸν πρὸς τὴν παροιμίαν: «Τὸ δέρμα μου εἰς ἀσκὸν ἐκδερματίζειν». Προσεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ μῦθος τοῦ Μαρσία, ὅστις ἐξεδάρη ζῶν, ἀσεβήσας πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα.

¹ Ἰδὲ ἐμὸν ἐν Λεξ. Ἄρχ. 6. 224.

² Ἰδὲ ἐμὸν ἐν Λεξ. Ἄρχ. 6 (1923) 224 καὶ ἐμὰ Ὁρολ. Δημῶδη. Β. 14.

³ Ἰδὲ ἐμὸν ἐν Λεξ. Ἄρχ. 6. (1923) 213, ἐνθα τὸν ἀναγραμματοτισμὸν ἢ μετάθεσιν τὸν ἐθεώρησα ὡς ἀρχικὸν παράγοντα τῆς γλωσσογενείας, ὅθεν ἀντιστρόφως ὑπέδειξα τὸν ἀναγραμματοτισμὸν ὡς τινα μέθοδον εὐρέσεως τοῦ ἐτύμου τ. ἔ. ἀναγραμματοτίζοντες λέξιν τινα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἱστορικῆς τῆς ἀφετηρίας.

⁴ Ἰδὲ ἐμὸν ἐν Λεξ. Ἄρχ. 1.64.